

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ВІДГУК

**офіційного опонента — доктора юридичних наук, професора Андрієва
Василя Михайловича — на дисертацію Купіної Людмили Францівни
«Ефективність норм трудового права України», подану на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 —
трудове право; право соціального забезпечення**

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що визначення концептуальних засад забезпечення ефективності норм трудового права України є не лише однією із найважливіших проблем сьогодення, а й складовою частиною уособлення нашої країни як соціальної та правової держави. В умовах реформування соціально-трудових відносин підходи до ефективності норм трудового права, що були сформовані ще за радянських часів, потребують істотного переосмислення.

На сьогодні визначення напрямів забезпечення ефективності норм трудового права дозволяє обґрунтувати засади досягнення цілей та задач правового регулювання суспільних відносин у сфері реалізації права особи на працю. Обрана дисертанткою тема має безумовну практичну спрямованість, оскільки містить авторські пропозиції, впровадження яких дозволить забезпечити ефективність реалізації права особи на працю, на справедливу її оплату, подолати прояви дискримінації у сфері трудових правовідносин, колізійності правового регулювання форм зайнятості.

Необхідно підкреслити, що визначення концептуальних засад ефективності норм трудового права України в межах національної юридичної науки мало фрагментарний характер та здійснювалось лише в межах дослідження окремих інституційних проблем. На рівні комплексного

дослідження вирішення наукового завдання із визначення концептуальних засад ефективності норм трудового права здійснювалося ще за радянських часів. Втім очевидно, що проголошення ідеї «людиноцентризму» як базису для побудови правової системи держави та органів її управління, актуалізує здійснення дослідження проблем забезпечення ефективності норм трудового права України в умовах трансформації суспільних відносин та європейської інтеграції. З урахуванням викладеного, незважаючи на наявні пропозиції законотворців щодо оптимізації правового регулювання трудових правовідносин, проблема ефективності норм трудового права України потребує нового комплексного наукового дослідження.

Розробка концептуальних положень ефективності норм трудового права України є досить складним за своїм змістом завданням, що вимагає застосування аргументованих і науково виважених підходів, що й визначає наукову і практичну цінність обраної теми дисертаційної роботи Л.Ф. Купіної.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що дисертація Л.Ф. Купіної є першим у науці трудового права України спеціальним дослідженням, у якому на основі комплексного аналізу проблем нормативного та правозастосовного характеру розроблено концепцію ефективності норм трудового права України. У процесі дослідження дисертанткою розроблено, сформульовано й подано на захист низку самостійних висновків, положень і пропозицій, які є новими або мають елементи новизни, становлять теоретичний і практичний інтерес.

Основні наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, є теоретично обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання, інтегрованістю авторських положень та висновків у систему наукових знань сучасної науки трудового права. Комплексне використання основних методів наукового пізнання дозволило всебічно дослідити проблемні аспекти правозастосування, пов'язані з виникненням, трансформацією, припиненням та відновленням трудових відносин і сформулювати пропозиції щодо впровадження концепції

забезпечення ефективності норм трудового права із урахуванням потреб практики.

Достатньо обґрунтованими можна вважати наукові положення, висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації. Достовірність одержаних результатів дисертаційного дослідження ґрунтується загалом на потужній науково-теоретичній базі, якою стали численні фундаментальні наукові розробки вчених. Дисертантом опрацьовано здобутки науковців, які займалися проблемами у галузі філософії та теорії права, адміністративного права, трудового, цивільного, цивільного процесуального права, права соціального забезпечення, інших галузей системи права України. Крім того, достовірність одержаних результатів також підтверджена критичним аналізом та узагальненням значної кількості праць вітчизняних та зарубіжних вчених, які належать до різних історичних періодів. Для підтвердження наукових висновків дисертантка наводить приклади із судової практики, результати соціологічних досліджень. Емпіричну базу дослідження посилює здійснене авторське соціологічне опитування населення Дніпропетровської, Київської, Львівської, Одеської, Харківської областей (220 осіб), що було здійснено упродовж 2019-2021 років.

Необхідна теоретична база й аналітична частина дослідження, використання дисертантом широкого кола джерел, ретельний аналіз різних існуючих у науковій літературі точок зору, точність відтворення тих чи інших поглядів та їх критичне осмислення, використання різних дослідницьких прийомів і методів - все це надає роботі повноти, а зробленим висновкам та пропозиціям, які можуть претендувати на новизну обґрунтованості, достовірності й зваженості.

Об'єкт (суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням ефективності норм трудового права) і предмет (ефективність норм трудового права України) дисертаційного дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють у достатньому обсязі проаналізувати відповідні проблеми.

Робота, виконана Л.Ф. Купіною, характеризується системним підходом

до предмета дослідження. Дисертаційна робота відрізняється помітною методологічною культурою. В ній висвітлено широке коло нових проблем і оригінальних авторських підходів до їх вирішення. Авторка коректно і вдало полемізує та аргументує свої судження, пов'язує загальнотеоретичні проблеми з конкретним емпіричним матеріалом.

Структура роботи обумовлена метою, об'єктом і предметом дослідження. Дисертаційна робота Л.Ф. Купіної викладена українською мовою на 471 сторінках друкованого тексту і складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (510 найменувань) та додатків.

Зміст дисертації повною мірою відповідає вимогам паспорту спеціальності 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення.

Органічне поєднання теоретичних і практичних проблем простежується у змісті роботи. При цьому слід підкреслити полемічність викладу матеріалу, зваженість і обґрунтованість власної позиції. Стиль викладення матеріалу в дисертації – науковий, виважений і чіткий, мова – доступна, зрозуміла. Дисертантка не лише розкриває теоретичні та практичні проблеми ефективності норм трудового права, досліджує їх зміст, а й визначає шляхи їх вирішення у вигляді слушних, конкретних науково-обґрунтованих пропозицій до чинного трудового законодавства та майбутнього Трудового кодексу України.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, не викликає сумнівів. Дослідження містить наукові положення та науково обґрунтовані результати у галузі трудового права, які вирішують наукову проблему - розробити концепцію забезпечення ефективності норм трудового права України.

Серед положень та висновків, що заслуговують на особливу увагу, варто виокремити такі.

Позитивною характеристикою дисертації є те, що в ній значна увага приділяється понятійному апарату з досліджуваної теми, зокрема поняттям

«ефективність норм трудового права», «ефективність трудового права», «ефективність трудового законодавства» (с. 73-99), «свобода праці» (с. 216-220) «право на працю» (с. 353), що стало базисом для обґрунтування авторських пропозицій із удосконалення положень чинного законодавства.

Варто підкреслити, що обґрунтування умов ефективності норм трудового права України авторкою здійснюється на підставі узагальнення наявних загальнотеоретичних та галузевих підходів до розуміння їх сукупності. Необхідно підтримати позицію дисертантки, що здійснення групування умов ефективності норм трудового права є необхідними елементами механізму дії права, що дозволило Л.Ф. Купіній обґрунтувати такі умови, що пов'язані із змістом норми; діяльністю правозастосовних органів; та із особливостями правосвідомості людини (с. 134-140).

Схвальної оцінки потребує міркування автора, що визначення ефективності права пов'язується з комплексним дослідженням механізму правового регулювання, складниками якого є правотворча діяльність, що має бути науково обґрунтованою, відображати рівень правової культури та правової свідомості, задовольняти особисті та публічні інтереси; правореалізуюча діяльність, що свідчить про ефективність реалізації регулятивної функції права; правозастосовча діяльність як основна форма реалізації охоронної функції права (с. 152).

В ході здійсненого наукового пошуку Л.Ф. Купіна дійшла висновку, що критеріями ефективності дії норм трудового права є їх «корисність, економічність, оперативність та збалансованість». При цьому вченою попри філософсько-правовий зміст таких критеріїв позитивно вирішується задача практичного їх застосування шляхом наведення відповідних прикладів, що ґрунтуються на результатах судової практики та діяльності правозастосовних суб'єктів (с. 152-154).

Проблематика ефективності норм трудового права України досліджується автором не лише з позицій методології, теорії та нормативних підходів, а і з врахуванням праксеологічних аспектів реалізації та захисту

трудових прав людини, що відображено у третьому розділі дисертації. В межах даного розділу авторкою визначається необхідність переосмислення нормативних підходів до розуміння таких основоположних категорій трудового права як «право на працю», «свобода праці», «система оплати праці». На позитивну оцінку заслуговує спроба автора визначити проблеми ефективності норм трудового права України в умовах світової пандемії, спричиненої вірусною інфекцією COVID-19 (с. 226-235). В цьому сенсі вартою уваги є пропозиція автора щодо зміцнення ефективності норм трудового права України у частині регулювання реалізації так званого «права на відключення», що є проголошеним, однак фактично недостатньо дієвим, попри його надзвичайно важливе значення як складової механізму дистанційної форми зайнятості (с. 335-336).

Прогресивним є авторська пропозиція змісту структури Концепції забезпечення ефективності норм трудового права, що за міркуваннями Л.Ф. Купіної має складатися із двох розділів, де: першим розділом мають бути закріплено загальні положення її реалізації, визначено сутність основних регульованих понять, обґрунтована мета, завдання прийняття Концепції, охарактеризовано проблеми, вирішення яких пов'язується із її запровадження до національного правового простору; другим розділом мають бути визначені напрями реалізації Концепції, серед яких виокремлено доктринальний, нормативно-правовий, освітянський та організаційний (с. 332-367).

У роботі містяться й інші слушні положення, висновки та пропозиції, що заслуговують на увагу.

Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях та авторефераті. Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що сформульовані у дисертації, достатньо повно викладені в авторефераті, в 50 публікаціях, з яких 1 - одноосібна монографія, 4 - монографії у співавторстві, 27 - наукові статті, що опубліковані у наукових виданнях, з них 24 опубліковані у наукових виданнях, визнаних як фахові з юридичних дисциплін, а також 5 статей – у зарубіжних наукових виданнях, що визнані як фахові з юридичних

наук, а також у 15 тезах доповідей на науково-практичних конференціях. Зазначене свідчить про достатнє оприлюднення та впровадження наукових здобутків дисертантки. Основні положення, висновки і рекомендації, що містяться у дисертації, повністю відображені в авторефераті.

Наукову і практичну цінність дисертації підтверджує можливість застосування її результатів: у науково-дослідній роботі як основи для подальших наукових досліджень ефективності норм трудового права; у *правотворчій діяльності* – для удосконалення чинних та перспективних актів, зокрема Кодексу законів про працю України, Законів України «Про оплату працю», проекту Трудового кодексу України тощо, що сприятиме зміцненню ефективності норм трудового права в Україні; у *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності практичного застосування заходів з реалізації та захисту трудових прав та свобод особи; у *навчальному процесі* – у викладанні студентам закладів вищої освіти дисциплін «Трудове право», «Право соціального забезпечення», а також для підготовки підрозділів підручників і навчальних посібників із відповідного навчального курсу.

На основі досягнень науки, узагальнення правозастосовної практики, аналізу зарубіжного законодавства Л.Ф. Купіна вивела сучасну концепцію забезпечення ефективності норм трудового права України.

Водночас, у роботі є недостатньо аргументовані та суперечливі твердження, а також висновки, що вимагають додаткових пояснень:

1. Не знижуючи рівень наукової новизни та практичного значення висновків, отриманих у розділі 3 «Проблеми ефективності норм трудового права України, що забезпечують реалізацію принципів трудового права», необхідно підкреслити, що поза увагою автора залишились такі вкрай актуальні для українського суспільства питання, як ефективність нормативного регулювання: робочого часу та часу відпочинку; дисциплінарної відповідальності працівників; відповідальності роботодавця за порушення трудових прав людини;

2. Погоджуючись із висновком автора, що оцінка ефективності норм

трудового права України відображується в тому числі і у громадській думці населення (с. 152), необхідно підкреслити, що механізм її формування залишений поза увагою Людмили Францівни. Зокрема, вбачається за доцільне в межах даного дослідження висвітлити формування громадської думки та підвищення рівня правової активності населення за допомогою засобів масової інформації та за допомогою інших інформаційно-телекомунікаційних ресурсів;

3. Попри прогресивність обґрунтованих Л.Ф. Купіною пропозицій до чинного трудового законодавства України (с. 352-361) в межах здійсненого дослідження не визначено авторський підхід до розуміння ефективності його систематизації, що особливо актуалізується у світлі наявних спроб його декодифікації. Хотілось б під час публічного захисту почути від автора її бачення вирішення проблеми систематизації трудового законодавства, спираючись на узагальнення зарубіжного досвіду у відповідній сфері;

4. Крім того доволі фрагментарну увагу в межах здійсненого дослідження Л.Ф. Купіною приділено проблематиці забезпечення ефективності норм локальних трудових актів. Загальновизнаним є розуміння унікальності трудового права, для якого локальне нормативне регулювання не є недоліком, а навпаки є тим унікальним інструментом, здатним забезпечити оперативність та своєчасність подолання колізійності трудових правових відносин. Однак Л.Ф. Купіною попри важливе значення локальних актів як регуляторів трудових правовідносин, не визначено критерії їх ефективності;

5. У розділі 4 автором визначено доволі спірну пропозицію щодо оптимізації механізму відповідальності за порушення права працівника на відключення, зокрема, шляхом внесення змін до чинного Кодексу Законів про адміністративні правопорушення. Вбачається, що пропозиція автора щодо запровадження підстав адміністративної відповідальності за порушення права працівника на відключення, є недостатньо обґрунтованою. Вбачається, що забезпечення ефективності норми трудового законодавства про закріплення права на відключення пов'язується передусім із закріпленням відповідальності

роботодавця на локальному рівні правового регулювання трудових правовідносин. На жаль, такий підхід Л.Ф. Купіною не був розглянутий;

6. Останнє, автором у підрозділі 3.2 піднімаються питання подолання проблем проявів дискримінації у трудових правовідносинах, зокрема, розглядаються проблеми реалізації права на працю неповнолітніми особами, жінками тощо. Однак поза авторською увагою залишено питання подолання низької ефективності норм трудового права у частині створення можливостей для підтримання конкурентоспроможності осіб похилого віку на ринку праці.

Водночас висловлені зауваження, які в певній мірі носять характер побажань, не впливають на загальну позитивну оцінку якості виконаної дисертантом роботи. Теоретичні результати й наукові положення, які містяться в даній дисертації, характеризуються єдністю змісту і свідчать про особистий внесок здобувача у розвиток науки трудового права.

Незважаючи на висловлені зауваження, дисертаційне дослідження Л.Ф. Купіної «Ефективність норм трудового права України» являє собою самостійну, творчу роботу, наділену елементами новизни і в цілому відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а її автор – Купіна Людмила Францівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Київського національного університету

імені Т.Г. Шевченка

В. М. Андріїв

